

XƏYALƏ MÜRSƏLİYEVƏ
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Sumqayıt Dövlət Universiteti
murseliyeva.xeyale@mail.ru

NƏSİMİNİN FARSÇA DİVANINDA XALQ RUHUNUN İNİKASI

Açar sözlər: atalar sözü, hikmətli sözlər, Nəsiminin farsca divanı, mənfə mənalı atalar sözü, müsbət mənalı atalar sözü.

Ключевые слова: пословица, мудрые слова, диван Насими на персидском, негативный смысл пословицы, положительный смысл пословицы

Key words: proverb, wise words, Nasimi's persian divan, negative meaningful proverb, positive meaningful proverb

Xalqın öz ruhundan qopub ümumi məfkurənin izini daşıyan və milli əhval-ruhiyyəni açıqca meydana qoyan atalar sözü elin öz içərisində gəzib dolaşan ədəbiyyatdır. Atalar sözü sınanmış bir həqiqətin yığcam, qısa və lokonik şəkildə ifadəsi, ümumi təcrübənin yadda qalan formada sosial mühitdə inikasıdır.

”Atalar sözü - uzun müddətli təcrübənin qısa bir cümlədə ifadəsidir” (Miguel de Servantes).

Atalar sözləri bizə çox zaman həyat yollarımızı düzgün yönləndirməkdə köməklik edir. Bəzən təcrübəsizlik nəticəsində geri dönüşü olmayan səhvlər etməmək üçün atalar sözlərini özümüzə rəhbər seçsək yanlışmırıq, çünki atalar sözlərində xalqın uzun müddətli həyat təcrübəsi əks edilib.

Atalar sözü istənilən etnik mədəniyyət tipində bütün zamanlar boyunca vahid və dəyişməz funksiya kimi kollektiv təcrübə və biliyin ötürülmə və yaşama vasitəsi olmaq vəzifəsini yerinə yetirmişdir [1, 3].

S. Cəfərov yazır ki, atalar sözü və zərbi-məsəllərin bədii ədəbiyyatda iki şəkildə işləndiyini görürük:

1. Atalar sözü ilə onun bədii ədəbiyyatda işlənmiş forması arasında müəyyən fərq olur. Belə hallarda yazıçının mövcud olan atalar sözündən istifadə etdiyini, yaxud atalar sözünün yazıçının ifadəsindən törədiyini müəyyən etmək çətin olur. Bu haqda qəti fikir söyləmək üçün şifahi ədəbiyyata aid abidələri nəzərdən keçirmək lazım gəlir ki, belə abidələrə də az-az təsadüf edilir. Belə bir vəziyyət ən çox klassik ədəbiyyatımızda işlənmiş atalar sözünə aiddir.

2. Atalar sözü ilə onun bədii ədəbiyyatda işlənmiş forması arasında fərq olmur. Məsələn, N. Vəzirovda işlənmiş *Daldan atılan daş topuğa dəyər; Yağışdan çıxdıq, yağmura düşdük; Adı var, özü yox; Nə əkərsən, onu da biçərsən* atalar sözü... [3,104-105]

Biz bu məqalədə klassik ədəbiyyatımızın dahi incilərindən sayılan, XIV əsrin sonu və XV əsrin əvvəllərində yaşamış hürufilik ideyalarının təbliğatçılarından biri olan Seyid Əli İmadəddin Nəsiminin farsca divanında işlənmiş atalar sözlərini tədqiqata cəlb etmişik. Biz nümunələr əsasında Nəsiminin qəzəllərində işlənmiş atalar sözlərini ifadə etdiyi mənasına görə qruplaşdırmağa çalışmışıq.

Qeyd edək ki, Nəsimi ilahi və mənəvi məzmununda yazdığı şeirlərində insan problemini işıqlandırmağa çalışmışdır. Şair qəzəllərində insanın gözəllik və səadətini, onun könül sərbəstliyi və mənəvi azadlığını, əqli-mənəvi yetkinliyini hər şeydən üstün tutduğunu yazmış, insanı həyatın maddi və mənəvi gözəlliklərindən layiqincə yararlanmağa səsləmişdir.

Nəsiminin dili lokal çərçivədə deyil, nəhəng Füzuli dili ilə müqayisədə təqdim olunur, milli leksikonun üstünlüyü ilə yanaşı, onun dilində xəlqiliyi bütövləşdirən mühüm cəhətlər, şairin dilinin təsirediciliyi, aşılایıcı qabiliyyəti, sintaksisinin “çevikli”yi, elastikliyi, dilinin elmi-fəlsəfi cəhətləri, satirik elementləri, şairin tərcümə dili və s. qeyd olunur. “Maraqlıdır: Nəsimi dili daha çox türkcə olmaq etibarilə canlı danışiq dilinə Füzulidən daha yaxın olsa da, atalar sözü və məsəllər Füzulidə Nəsimidəkindən dəfələrlə artıqdır”. Nəsimi elə mükəmməl başlanğıc oldu ki, onun dil ənənəsi həm yazılı, həm də şifahi ədəbiyyatımız tərəfindən örnək kimi tanındı” [5,229].

Nəsimi fəlsəfi şeirlərindən fərqli olaraq didaktik-nəsihətamiz şeirlərində müasiri olan insan, onun həyatı və məişəti haqqında düşüncələrə dalır, mücərrəd fəlsəfi düşüncələrini varlıq və insan barəsində gerçək, real mülahizələrlə əvəz edir [6, 12].

Nəsimi xalqın şairi olmuşdur. Şairin məqamına görə atalar sözlərinin insan düşüncəsinə təsir gücündən istifadə etməklə oxuculara sanki bir işarə yollamaq istədiyini görürük. Onun şeirlərindəki nəsihət və çağırışlar çox mənalı və ibrətamiz ruhdadır.

T. Hacıyev qeyd edir ki, “ frazeologiya, atalar sözü, sabit ifadə - deyimlər əsas lüğət fondu kimi uzunömürlü və ya həmişəyaşar faktlardır. Əgər DQKdan bəri 1300 il, ya Nəsimidən bəri altı əsrdə eynən qalan frazeologiyani, atalar sözünü görürüksə, bunlar həmin şəkildə 1300 il də tarixin dərinliyinə gedir” [5, 89].

Şair ibrətamiz sözlərin insan həyatındakı rolunu farsca divanında yüksək səviyyədə qiymətləndirmişdir:

Bu mətləbi sən də eşit, sən də anla, faydası var,
İbrətli söz sırğa olar, güman etmə zəhlə tökər [4,156].

Qeyd edək ki, atalar sözlərində istər müsbət, istərsə də mənfi hadisələrə qarşı münasibət ifadə edilə bilər. Nəsiminin farsca divanında işlənmiş atalar sözlərini ifadə etdiyi mənalara görə aşağıdakı kimi qruplaşdırı bilərik:

1. Doğru söz mövzusunda deyilmiş atalar sözü:

Zülfü dedi: hüsn ölkəsinin şahı mənəm, mən,
Əyri oturub düz danışır, mənəcə, rəvadır [4, 32].

Verilmiş qəzəldə “Əyri oturaq, düz danışaq” atalar sözü qəzəlin əsas ideyasını təşkil etmişdir [2, 111].

2. Həyat həqiqəti haqqında deyilmiş atalar sözləri Nəsiminin farsca divanında üstünlük təşkil edir. Onlardan bir neçəsinə nəzər salaq:

Xəzan gəlmiş, çəməndə gülləri pamal edib şaxta,
Xəzansız növbahar olmaz, dəyişməz pəxtini gülşən [4, 36].

Bu misralar “Bir gül ilə bahar olmaz” atalar sözündən yararlanaraq yazılmışdır [2, 58].

Köksüz bir ağac tək quruyub məhv olacaqdır

Ölməzliyin həqq feyzini əldən buraxanlar [4, 43].

“Köksüz ağac tez yıxılar” ideyası qəzəldə öz əksini tapmışdır [2, 262].

Əsil ürfan batındadır, zahiriylə oynama sən,

Bar verməyən bir ağacın zəhmətini çəkmə hədər [4, 158].

Verilmiş qəzəldə Nəsimi hədər yerə zəhmət çəkməyin lüzumsuzluğunu “Bar verməyən ağacı kəsəllər” atalar sözündən istifadə etməklə ifadə etmişdir [1, 68].

Göz yumar zahid sənin hüsn-i cəmalın nuruna,

Bəllidir, kor gözdə olmaz nuri-xurşidə tavan [4, 60].

Bu qəzəlin əsasında “Kor gözdən yaş ummaq olmaz”, “Molla evindən aş, kor gözündən yaş çıxmaz” atalar sözləri dayanıb [1, 258]; [1, 317].

Hikmətə bax, yüz min ağac bir nəhrdən su içsə də,

Görürsən ki, hər meyvənin dadı digər, rəngi digər [4, 157].

Şair verilmiş qəzəldə sözün hikmətini diqqətə çatdırmaq istəyib, ona görə də fikrin təsir gücünü artırmaq məqsədilə iki atalar sözündən eyni məqamda istifadə edib. “Ağac dibindən su içər” [2, 23] və “Hər arvadın adı bir, hər meyvənin dadı bir” [1, 209].

Qayçı vurmaq istəmirsən başına şam tək, könül,

Sirrinə heç bir zaman sən açma dostu, düşmana [4, 100].

İllərin sınıanmış təcrübəsini - “Nə yada sirrinə ver, nə namərdə bel bağla” və yaxud “Öz sirrin özünə saxla ki, özgə saxlamaz” ibrətamiz fikirlərini bir daha qəzəldə vurğulayan şair məşhur atalar sözündən istifadə etməyi lazım bilmişdir [2, 188]; [1, 343].

3. Keyfiyyət haqqında deyilmiş atalar sözü:

Məni ucuz tapdın, qoymadın qiymət,

Olmaz ucuz malın dəyəri, əlbət [4, 161]

“Ucuz ətin şorbası olmaz” atalar sözü qəzəlin əsas məğzini təşkil edib [1, 393].

4. İnsan qüsurları haqqında deyilmiş atalar sözü:

Öz gözündə tiri qoyub, özgə gözdə tükü görmə,

Uzaq görər öz eybini görən, tükü tükdən seçər [4, 159].

Qəzəldə “Öz gözündə tiri görmür, özgə gözündə qıl axtarır” [2, 197] atalar sözündən istifadə edilib.

5. Tamah mövzusunda deyilmiş atalar sözü:

Başa keçən tacdan ötrü başdan keçər şahla soltan,

Tac sövdası daşımasan, başın qalxıb ərşə dəyər [4, 156].

Şair “Taxt mənimdi, üstündə yatmıram, altında yatıram” [2, 219] atalar sözündən istifadə etmişdir.

6. Yoxsulluq mövzusunda deyilmiş atalar sözü:

Yoxsulluq ki, soltanlıqdır, kasıblıqdan etmə fəğan,

Yoxsullara tapdaq olub viran qalmış qəsri-qeysər [4, 156].

Bu qəzəldə “Varlı olub qəm-qüssə ilə yaşamaqdansa, kasıb olub şad-xürrəm yaşamaq yaxşıdı” [1, 401] atalar sözü müəyyən məna fərqi ilə ifadə edilmişdir.

7. Gənc və yaşlı mövzusunda deyilmiş atalar sözü:

Qocalıqda biz bir uşaq kimiyik,

Qocalıqda keçərik hər cəvanı [4, 151].

“Cahıllıqda həlimlik, qocalıqda səlimlik” atalar sözü qəzəldə müəyyən məna fərqi ilə işlənmişdir [1, 198].

8. Zəhmət haqqında deyilmiş atalar sözü:

Güzgü gərək saf olsun, göstərməyə cəmalı

Sən güzgüyə cila ver, sonra səfanı istə [4, 90].

Qəzəldə şair işi, əməyi və zəhməti yüksək qiymətləndirdiyinə işarə edib. Qəzəlin məzmunu “Cəfa çəkməyən rahat görməz”, “Gül tikansız, dərə ilansız, səfa cəfasız olmaz” [1, 101], [1, 197]; “Cəfasın çəkən səfasın görər” [2, 70] kimi atalar sözlərinə uyğundur.

Bu dünyada nə əkərsən, o dünyada biçərsən,

Sən burda gəl əkinçün tuxmi-vəfanı istə [4, 90].

“Nə əkərsən, onu biçərsən” atalar sözü qəzəlin əsas ideyasını təşkil edir [2, 187].

9. Zaman mövzusunda deyilmiş atalar sözü:

Gəl sabah ilə dəyişmə bu günün fürsətini,

Qoyma bu qaidəni, başqa sərəncam eləmə! [4, 92].

Şair qəzəldə “Bu günün işini sabaha qoyma” atalar sözündən yararlanmışdır [2, 66].

10. Qadın mövzusunda deyilmiş atalar sözü:

Başımın üstə gəlir hərdəm yarım naz etmədən,

Gərçi adətdir gözəl öz aşiqinə nazlana [4, 100].

Şair bu qəzəldə yarının nazlı olmasını arzulayır, fikrini yarına çatdırmaq üçün ən gözəl vasitə olan atalar sözünə müraciət edir və “Gözəl nazlı gərək” [2, 118] ideyasını atalar sözü vasitəsilə yarına çatdırmaq istəyir.

Nəsiminin farsca divanındakı qəzəllər üzərində aparılmış araşdırma nəticəsində məlum olur ki, şair fikrinin oxucuya daha asan, anlaşıqlı olması üçün dildə mövcud olan xalq yaradıcılığı məhsulundan - atalar sözündən istifadə etməyi məqsədəuyğun hesab etmişdir. Biz məqalədə şairin farsca divanında verilmiş atalar sözlərini məna qruplarına görə təsnif etdik. Qeyd edək ki, hikmətli sözlərlə dolu olan Nəsimi irsinin hələ də açılmamış bir çox məqamları öz tədqiqatını gözləməkdədir.

Ədəbiyyat

1. Atalar sözü. Bakı: Nurlan, 2013, 476 s.
2. Atalar sözü. Bakı: Öndər, 2004, 264 s.
3. Cəfərov S. Müasir Azərbaycan dili, II hissə, Leksika. Bakı: Şərq-Qərb, 2007, 192 s.
3. Divani-Nəsimi (Farsca). Bakı: Azərnəşr, 1972, 190 s.
Divan (Farsi), Tehran, 1974.
5. Hacıyev T.İ. Azərbaycan ədəbi dilinin tarixi. I hissə. Bakı: Elm, 2012, 476 s.
6. İmadəddin Nəsimi. Seçilmiş əsərləri. (tərtib və şərhlər Ə. Səfərlinindir) Bakı: Maarif, 1985, 440 s.

X.Мурсалиева

Отражение духа народа в персидском диване Насими Резюме

В этой статье мы затрагиваем изучение пословиц и паремий из персидского дивана, одного из великих пропагандистов идей хуруфизма, живших в конце XIV и начале XV веков и являющегося гением классической литературы С.А Насими. Основываясь на примерах пословиц и паремий, мы попытались сгруппировать их по значению. В результате исследования, проведенного над персидскими призраками Насими, стало ясно, что это был язык поэта, который понятен и понятен. Мы классифицировали слова предков в поэзии персидского поэта по их значению.

По словам предков, отношение может быть выражено как к положительным так и отрицательным событиям. Пословицы и паремии в произведениях Насими можно сгруппировать следующим образом:

пословицы на тему истины, жизненных правд, на тему качества, человеческих отклонений, на тему бедности и т.д.

Следовательно, следует отметить, что многое из наследия Насими, которое все еще полно мудрых слов, ждет своего исследования.

Kh.Mursaliyeva

The reflection of the people's spirit in the Persian divan of Nasimi

Summary

In this article, we touch upon the study of proverbs and paremies from the Persian divan, one of the great propagandists of the ideas of Hurufism, who lived in the late 14th and early 15th centuries and are the genius of classical literature S.A.Nasimi. Based on examples of proverbs and paremias, we tried to group them by meaning. As a result of the research conducted on the Persian ghosts of Nasimi, it became clear that it was expedient to use the proverb of the folklore product, which is the language of the poet, to make the reader understandable and understandable. We have categorized the words of ancestors given in the article on the Persian poet's poetry by their meaning. It should be noted that many of Nasimi's legacy, which is still full of wise words, still waits for its research. According to the ancestors, the attitude can be expressed both to positive and negative events. We can group proverbs in the Persian divan of Nasimi as follows: proverbs on the topic of truth, life truths, on the topic of quality, human deviations, on the topic of poverty, etc.

Therefore, it should be noted that much of the heritage of Nasimi, which is still full of wise words, is waiting for its exploration.

Rəyçi: Eminli Böyükxanım

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent